

การพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา

Human Development According To The Threefold Principle

พระชุตีเดช จิตตมโน^{1*} นฤมล จิตต์อารี²

Phra Chutidet Jittamano^{1*} Narumon Jittaree²

¹⁻²มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

¹⁻²Mahamakut Buddhist University

*Corresponding Author E-mail: chutidet8899@gmail.com

(Received: 18 December 2024, Revised: 22 February 2025, Accepted: 27 February 2025)

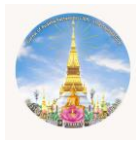
บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งเน้นการศึกษาและวิเคราะห์กระบวนการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาตนเองในพระพุทธศาสนา หลักไตรสิกขาประกอบด้วยสามองค์ประกอบหลัก ได้แก่ ศีล (การควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา), สมาธิ (การฝึกฝนจิตใจให้มั่นคงและสงบ), และปัญญา (การพัฒนาความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิตและการแก้ไขปัญหาอย่างมีเหตุผล) ทั้งสามองค์ประกอบนี้มีความสัมพันธ์กันในการเสริมสร้างคุณธรรมและความสามารถของมนุษย์ โดยศีลช่วยเสริมสร้างวินัยในพฤติกรรม สมาธิช่วยพัฒนาจิตใจให้มั่นคง และปัญญาช่วยในการตัดสินใจอย่างถูกต้อง การนำหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการที่สามารถประยุกต์ใช้ได้หลายด้าน เช่น การศึกษา การทำงาน และการดำเนินชีวิตในสังคม การฝึกฝนศีลช่วยเสริมสร้างความรับผิดชอบและมีความมีวินัย ส่วนการฝึกสมาธิช่วยลดความเครียดและเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการอารมณ์ ในขณะที่การพัฒนาปัญญาช่วยให้บุคคลสามารถเผชิญปัญหาได้อย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ สรุปได้ว่า การพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาเป็นแนวทางที่ครบถ้วนและครอบคลุมทั้งการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา องค์ประกอบทั้งสามช่วยให้นักวิจัยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณค่า มีจริยธรรม และสามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาตนเองได้อย่างยั่งยืน การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในการพัฒนามนุษย์จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างสังคมที่มีคุณธรรมและมีความเข้มแข็ง

คำสำคัญ : การพัฒนา, มนุษย์, ไตรสิกขา

Abstract

This academic article focuses on the study and analysis of the process of human development based on the Threefold Training (Tri-Sikkhi), which is a self-development approach in Buddhism. The Threefold Training consists of three main components: Sila (moral

conduct - the control of physical and verbal behavior), Samadhi (mental concentration - the training of the mind to be stable and calm), and Pañña (wisdom - the development of understanding the nature of life and solving problems rationally). These three components are interconnected in fostering virtues and human capabilities, with Sila reinforcing behavioral discipline, Samadhi stabilizing the mind, and Pañña aiding in correct decision-making. The application of the Threefold Training in human development is a process that can be applied in various aspects, such as education, work, and daily life in society. Practicing Sila promotes responsibility and discipline, while practicing Samadhi helps reduce stress and enhance emotional management. At the same time, the development of Pañña enables individuals to face problems rationally and creatively. In conclusion, human development based on the Threefold Training is a comprehensive approach that covers the development of behavior, mind, and wisdom. These three components empower individuals to live a meaningful and ethical life, solve problems, and develop sustainably. Applying the Threefold Training in human development is, therefore, a crucial tool for building a virtuous and resilient society.

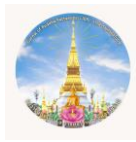
Keywords : development, human, Threefold Training (Tri-Sikkha)

บทนำ

การพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาเป็นแนวคิดที่สำคัญในพระพุทธศาสนา ซึ่งประกอบด้วยการฝึกฝนสามประการ ได้แก่ ศีล (การฝึกฝนการควบคุมพฤติกรรมทั้งทางกายและวาจา) สมาธิ (การฝึกจิตให้เกิดสมาธิ) และปัญญา (การฝึกฝนให้เกิดความเข้าใจและการแก้ไขปัญหาอย่างมีเหตุผล) หลักไตรสิกขานี้ถูกนำมาใช้เพื่อพัฒนามนุษย์ให้มีคุณธรรมในทุกด้านของชีวิต ทั้งด้านกาย วาจา ใจ และปัญญา ซึ่งส่งผลให้มนุษย์สามารถพัฒนาตนเองและสังคมให้มีความมั่นคงและยั่งยืน

ในสถานการณ์ปัจจุบัน ปัญหาด้านจริยธรรมและคุณธรรมในสังคมมีแนวโน้มที่เสื่อมลง การที่มนุษย์ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรม การขาดสมาธิ และความไม่เข้าใจในปัญหาที่ตนเองเผชิญเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ การประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจและพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาสังคมในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม

การพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาทางจริยธรรมและสังคม เพราะหลักการฝึกฝนทั้งสามประการนี้มุ่งเน้นการพัฒนามนุษย์ให้ครบถ้วนทั้งในด้านการควบคุมพฤติกรรม การพัฒนาจิตใจให้สงบ และการพัฒนาปัญญาเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมจึงเป็นแนวทางที่สามารถสร้างสังคมที่เข้มแข็งและมั่นคงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์

ความหมายของมนุษย์

คำว่า มนุษย์ มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต 2 คำ คือ “มน” แปลว่า ใจ (คิด, รู้) และ “อุชย” แปลว่า สูง มีรูปวิเคราะหตามภาษาบาลีว่า “มนสส อสสนนตย มนุสโส” แปลว่า ชื่อว่ามนุษย์ เพราะความมีใจสูง (สิธภพ เหล่าตระกูล, 2544) นอกเหนือจากคำว่า มนุสส แล้ว ยังพบว่ามีคำอื่นที่ใช้เรียกมนุษย์ในภาษาบาลีคือ คำว่า “ชน” หมายถึง ชน, คน, บุคคล และหรือคำว่า “อิติถิ” อันหมายถึงมนุษย์เพศหญิง และคำว่า “ปุริส” หมายถึงมนุษย์เพศชาย, คำว่า บุคคล แปลว่า บุคคล, สัตว์ (สิ่งมีชีวิต) ดังนั้น คำว่า “มนุษย์” จึงแปลว่า สัตว์ที่รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูงหรือผู้มีใจสูง (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, 2550)

พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “มนุษย์” เมื่อประมวลแล้วคงได้ความหมายเป็น 3 ประการ คือ

- 1) คำว่า “มนุษย์” หมายความว่า เป็นเหล่ากอ, เชื้อสายหรือลูกหลานของมนุษย์
- 2) คำว่า “มนุษย์” หมายความว่า เป็นผู้รู้เหตุและมีใจเหตุ ซึ่งได้แก่ผู้ที่รู้จักคิด รู้จักชั่ว รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักบาป บุญ คุณและโทษนั่นเอง ผู้รู้จักประโยชน์ และมีใจประโยชน์
- 3) คำว่า “มนุษย์” หมายความว่า ผู้มีใจสูง สูงโดยหนาขึ้น มากขึ้น พอกพูนขึ้น ก่อขึ้น สังสมขึ้น คือปฏิบัติฝึกหัดอบรมสั่งสมขึ้นนั่นเอง ใจที่ประกอบด้วยมนุษยธรรม คุณธรรม มีศีลธรรมหรือใจที่คิดเป็นบุญ เป็นกุศล (พระพุทธมคณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2540)

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายมนุษย์ว่า คำว่า “มนุษย์” เป็นภาษาสันสกฤต มาจากคำว่า “มนะ” และ “อุชยะ” ส่วนคำว่า “มนุสส์” เป็นภาษาบาลีมาจากคำว่า “มนะ” และ “อุสสะ” “มนะ” แปลว่า “ใจ” ส่วน “อุชยะ” หรือ “อุสสะ” แปลว่า “สูง” รวมความแล้วมนุษย์ แปลว่า “ใจสูง” ซึ่งมีนัยที่ว่ามนุษย์ทำให้โลกมีค่า (พุทธทาสภิกขุ, 2549)

สรุปได้ว่า มนุษย์หมายถึงสิ่งมีชีวิตที่มีสติปัญญาและจิตใจสูง ซึ่งสามารถคิด วิเคราะห์ และแก้ไข ปัญหาต่าง ๆ ได้ มนุษย์มีความสามารถในการพัฒนาตนเองทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา นอกจากนี้ มนุษย์ยังเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีจริยธรรมและศีลธรรม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม

ประเภทของมนุษย์

จากการศึกษาเกี่ยวกับประเภทของมนุษย์ในหลากหลายมิติ นักวิชาการได้แบ่งประเภทของมนุษย์ออกเป็นหลายลักษณะเพื่อการวิเคราะห์ที่เหมาะสม ตัวอย่างเช่น ในบริบทของการจัดการทรัพยากรมนุษย์ ภายในองค์กร มนุษย์สามารถแบ่งออกเป็นกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มดาวเด่น กลุ่มม้างาน กลุ่มเด็กมีปัญหา และกลุ่มต่อไม่ตายซาก โดยแต่ละกลุ่มมีลักษณะเฉพาะและกลยุทธ์ที่ต้องนำมาใช้ในการจัดการที่แตกต่างกัน (มา ลี ณี ศรี ไมตรี, 2560)

ธรรมชาติของมนุษย์ในมุมมองของพุทธปรัชญา โดยชี้ให้เห็นว่ามนุษย์มีลักษณะพิเศษทางจิตใจที่ซับซ้อนและได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ชีวิตที่ต่างกันออกไป นอกจากนี้ยังมีการวิเคราะห์

ว่าพฤติกรรมและความคิดของมนุษย์เป็นผลมาจากการพัฒนาทางจิตวิญญาณและการฝึกฝนทางด้านศีลธรรม (พระมหาอรรถพงษ์ สิริโสภณ, (2560)

นอกจากนั้น พัฒนาการของมนุษย์ในทัศนะพุทธปรัชญา ซึ่งได้อธิบายถึงการพัฒนาตนเองและความสำคัญของการสร้างพฤติกรรมที่เหมาะสมในการอยู่ร่วมกันในสังคม การศึกษาลักษณะเหล่านี้ทำให้เห็นภาพรวมของประเภทและพฤติกรรมของมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้งและชัดเจนขึ้น (เสาวลักษณ์ สุทธิพร โอภาส, (2564)

สรุปได้ว่า ประเภทของมนุษย์สามารถแบ่งออกได้เป็นหลายมิติ ได้แก่ มิติทางกายภาพและจิตใจ มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายที่สามารถสัมผัสได้และจิตวิญญาณที่เป็นนามธรรม ซึ่งมีมิติทางจิตวิญญาณสามารถฝึกฝนและพัฒนาได้ตามหลักศีลธรรม นอกจากนี้ มนุษย์ยังเป็นสัตว์สังคมที่มีความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์กับสังคมรอบตัว ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาตนเอง

ความสำคัญของมนุษย์

สังคมมีส่วนสร้างมนุษย์ให้มีลักษณะต่าง ๆ กันตามลักษณะของสังคมถ้าสังคมสอนและปลูกฝังจริยธรรมที่ดีงามผู้มีจริยธรรมที่ดีงามมีพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวมได้ในอนาคต แนวคิดพื้นฐานทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับมนุษย์มี 4 ประการคือ (ภาวิณี ภาพันธ์, 2561)

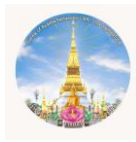
1) พระพุทธศาสนาถือว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมดาในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยที่เป็นองค์รวม และมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งในระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยของธรรมชาตินั้น

2) ชีวิตและการกระทำของมนุษย์เป็นไปตามระบบความสัมพันธ์เป็นไปตามระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยและมีผลต่อระบบความสัมพันธ์นั้นโดยกระทบต่อสิ่งภายนอกบ้างกระทบตัวเองบ้าง และในทำนองเดียวกัน สิ่งที่เกิดขึ้นภายนอกก็มีผลกระทบต่อตัวมนุษย์ด้วย คือ ทั้งในมุกกิริยาและปฏิกิริยา

3) มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้และต้องฝึก กล่าวคือ เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้หลักนี้ถือว่าเป็นความคิดรากฐานที่สำคัญที่สุด เป็นแกนสำคัญของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา เพราะเหตุที่มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ตามหลักของพระพุทธศาสนา จึงเป็นระบบที่มีความประสานกลมกลืน หลักการนี้ถือว่าเป็นความประเสริฐของมนุษย์ที่อยู่ในการฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่พัฒนาแล้วมนุษย์ไม่ประเสริฐและมนุษย์นั้น เมื่อพัฒนาแล้วสามารถเข้าถึงอิสรภาพและความสุขได้จริง

4) มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว มีความสามารถทำให้ความแตกต่างกลายเป็นความประสานกลมกลืน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และดุลยภาพ เมื่อมนุษย์ยังไม่พัฒนามักจะทำให้ความแตกต่างเป็นขัดแย้ง หรือเกิดความสับสน แล้วความแตกต่างก็กลายเป็นความขัดแย้ง ศักยภาพของการพัฒนามนุษย์อย่างนี้จะต้องมาประยุกต์เข้ากับการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมทั้งหมด

สรุปได้ว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสติปัญญาและจิตใจที่พัฒนาอย่างสูง ทำให้สามารถคิด วิเคราะห์ และตัดสินใจอย่างมีเหตุผลได้ ความสำคัญของมนุษย์อยู่ที่ความสามารถในการพัฒนาตนเองทั้งด้านร่างกาย

จิตใจ และสังคัม ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญในการสร้างสรรค์และพัฒนาสังคมให้ก้าวหน้า นอกจากนี้ มนุษย์ยังมีบทบาทในการรักษาและส่งเสริมคุณธรรมและศีลธรรมเพื่อสร้างสังคมที่มีความยั่งยืน

องค์ประกอบของมนุษย์

โดยธรรมชาติของมนุษย์แล้ว แตกต่างกันไปทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา มนุษย์ในทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วยองค์ประกอบพื้นฐาน 5 ส่วน เรียกว่า “เบญจขันธ์” หรือขันธ์ 5 (The five Aggregates) คือ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2541)

1) รูปขันธ์ หรือรูป (Corporeality) ได้แก่ ร่างกายทั้งหมด พร้อมทั้งคุณสมบัติที่มีอยู่ในร่างกาย ได้แก่ มหาภูตรูป 4 และอุปาทยรูป 24

2) เวทนาขันธ์ หรือเวทนา (Feeling or Sensation) ได้แก่ ความรู้สึกทางอารมณ์ เช่น เป็นสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กายใจ

3) สัญญาขันธ์ หรือสัญญา (Perception) ได้แก่ กำหนดได้หมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการเครื่องหมาย หรือลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์ (object) นั้น ๆ ได้ เช่น จำรูป จำเสียง จำกลิ่น จำรส จำสิ่งที่ถูกต้องกาย (โณภูมัพพะ และจำสิ่งที่เกิดขึ้นกับใจ (ธรรมารมณ)

4) สังขารขันธ์ หรือสังขาร (Mental Formation or Volitional Activities) ได้แก่ คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต ที่เรียกว่า เจตสิก ที่เกิดขึ้นกับจิต ซึ่งมีเจตนาเป็นตัวนำซึ่งแต่งจิตให้ดี ให้ชั่วหรือให้เป็นกลาง ๆ เช่น ศรัทธา สติ ทิธี โอตปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ปัญญา โมหะ โลภะ มานะ ทิฏฐิ อสสามัจฉริชะ เป็นต้น

5) วิญญาณขันธ์ หรือวิญญาณ (Consciousness) ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง 5 และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้สิ่งที่เกิดขึ้นกับใจ ในทางพระอภิธรรมนิคมเรียกวิญญาณนั้นว่า จิต

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของมนุษย์ประกอบด้วยสองส่วนหลัก คือ ร่างกาย (กาย) และจิตใจ (วิญญาณ) ร่างกายเป็นส่วนที่สามารถรับรู้สิ่งแวดล้อมผ่านประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย ส่วนจิตใจเป็นนามธรรมที่ควบคุมการคิด การรู้สึก และการตัดสินใจ มนุษย์มีศักยภาพในการพัฒนาตนเองผ่านการฝึกฝนและการพัฒนาจิตใจให้เข้าถึงคุณธรรมสูงสุด

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์

ปัจจุบันสังคมโลกได้เน้นการพัฒนาประเทศในทางวัตถุกันมาก พยายามจะพัฒนาความเจริญด้านวัตถุไปตามกระแสของโลก ทำให้สังคมมีมลภาวะและสัญญาณแห่งความเสื่อมถอยตัวขึ้นเรื่อย ๆ ทุกขณะ สังคมปัจจุบันกำลังเข้าสู่วิกฤตด้านจริยธรรมอย่างหนัก และขณะเดียวกันปัญหาทางสังคมก็เกิดขึ้นและเพิ่มทวีขึ้นอย่างรวดเร็ว สลับซับซ้อนยากขึ้นทุกที จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนำหลักพุทธจริยธรรมมาพัฒนามนุษย์พร้อมกับพัฒนาสังคมอย่างเร่งด่วน เพื่อให้รอดพ้นจากความหายนะทางศีลธรรม และเพื่อให้สมาชิกของสังคมได้พัฒนาในทุก ๆ ด้าน และมีชีวิตอยู่อย่างสงบสุขอีกด้วย การพัฒนามนุษย์ จึงเป็นระบบการพัฒนาที่มี

วัตถุประสงค์เพื่อการดำรงชีพอย่างปกติสุขของมนุษย์ การดำรงชีพอย่างปกติสุขของมนุษย์ เป็นการมีอิสรภาพ และสันติสุขของมนุษย์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2550)

ความหมายของการพัฒนามนุษย์

การพัฒนามนุษย์ เป็นการเรียนรู้และการปฏิบัติเพื่อนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความพอดี หรือการมีคุณภาพของชีวิต มีความสัมพันธ์อันกลมกลืนระหว่างการดำเนินชีวิตของบุคคลกับสภาพแวดล้อม เมื่อมนุษย์เป็นผู้สร้างอารยธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกโดยมีมโนกรรมอยู่เบื้องหลังซึ่งเป็นต้นกำเนิดของสิ่งเหล่านี้ ดังนั้น การพัฒนามนุษย์ที่อาศัยมโนกรรมที่ถูกต้องจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างอารยธรรม สร้างสังคมที่มีความสงบสุขต่อไป โดยมีท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ให้นิยามความหมายของการพัฒนามนุษย์ไว้ดังนี้

คำว่า “พัฒนา” มาจากภาษาบาลีว่า “วฑฺฒน” แปลว่า “เพิ่มมากขึ้น” หรือ แปลว่า “เจริญ” เป็นนาม แปลว่า ความเจริญ ความเติบโต การขยายตัว (สุชีพร บุญญานุภาพ, 2541 : 230-23) ซึ่งตรงกับภาษาบาลีอีกศัพท์หนึ่งว่า “ภาวนา” เช่น การเจริญเมตตา เรียกว่า เมตตาภาวนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2539)

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า คำว่า “พัฒนา” หรือ วัฒนา ในภาษาบาลี แปลว่า รก คือ รกอย่างหนาแน่น จึงเรียกว่าพัฒนา หรือวัฒนา หรือวัฒนะ ซึ่งถือว่าเป็นความเจริญและถ้าใครมีความประพฤติไม่มีประโยชน์ ก็เรียกว่า คนทำโลกให้รก ใช้คำเดียวกับคำว่า วัฒนะ จึงมีคำห้ามไว้ว่า “น สียา โลกมตฺทโน ออย่าเป็นคนรกโลก โลกมตฺทโน” แปลว่า คนทำโลกให้รก ดังนั้น ถ้าจะให้รกไปด้วยคนดีของดี ก็ต้องพัฒนาทางจิต ซึ่งเป็นผู้นำของกาย (พุทธทาสภิกขุ, 2531)

ความสำคัญของการพัฒนามนุษย์

พุทธทาสภิกขุ กล่าวถึงความสำคัญของการพัฒนามนุษย์ไว้ว่า การจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือสร้างมนุษยธรรมขึ้นมา แล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้า ก้าวหน้าไปนับตั้งแต่ว่าละสัญญาตญาณอย่างสัตว์แล้ว ก็มีความคิดนึกอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมก็ส่งเสริมให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือการพัฒนามนุษยธรรมให้มั่นคงในทิศทางที่ถูกต้อง คือ ละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว ก็เลสไม่อาจจะเกิด บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ (พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปญฺโญ), 2549 : 205-206)

การพัฒนามนุษย์นี้สำคัญที่สุด เมื่อพัฒนามนุษย์ขึ้นไปก็จะค่อย ๆ ทำให้คนนั้นห่างออกไปจากการที่จะตกอยู่ภายใต้อิทธิพลครอบงำของตัณหา มานะ ทิฐิ คือ ถูกตัณหา มานะ ทิฐิ ครอบงำน้อยลง เมื่อครอบงำน้อยลงก็เป็นอิสระแก่ตัวมากขึ้น สามารถทำสิ่งที่ติงามได้มากขึ้น การที่จะสร้างสันติก็มีทางเป็นไปได้โดยการพัฒนามนุษย์ก็คือการศึกษา ซึ่งได้แก่ศึกษานั้นเอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543)

สรุปได้ว่า การพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการที่สำคัญในการเสริมสร้างศักยภาพทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา เพื่อให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตอย่างมีประสิทธิภาพและคุณธรรม การพัฒนานี้ช่วยส่งเสริม

คุณภาพชีวิต เพิ่มขีดความสามารถในการทำงาน และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาสังคมในภาพรวม

องค์ประกอบของการพัฒนามนุษย์

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาตนเองเพื่อให้บรรลุเป้าหมายแห่งการเจริญเติบโตในมุมมองต่าง ๆ ดังนี้:

1. กัลยาณมิตร การเลือกแหล่งความรู้และบุคคลที่เป็นแบบอย่างดี ช่วยส่งเสริมให้เราพัฒนาตนเองอย่างเกื้อกูลต่อสังคม พร้อมทำประโยชน์แก่ผู้อื่น

2. วินัย การจัดระเบียบชีวิตและสังคม สร้างโอกาสในการใช้ชีวิตอย่างเต็มศักยภาพ ทำให้เกิดโอกาสพัฒนาทั้งชีวิตส่วนตัวและส่วนรวม

3. แรงจูงใจ ความใฝ่รู้และใฝ่สร้างสรรค์ เพื่อให้ชีวิตและสภาพแวดล้อมเกิดความดีงาม มีสุขภาพดี และคุณค่า ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนในการสร้างสรรค์คุณค่าให้ตนเองและสังคม

4. มุ่งมั่นพัฒนาศักยภาพ เชื่อในศักยภาพของตนเองและมีจิตสำนึกในการพัฒนาตนให้เต็มที่ โดยเตือนใจให้มีความมุ่งมั่นในศักยภาพที่ฝึกฝนได้

5. ปรับทัศนคติและค่านิยม การพัฒนาทัศนคติให้ถูกต้อง ช่วยสร้างแนวคิดและการรับรู้ที่ชัดเจน ส่งเสริมการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองอย่างสมเหตุสมผล

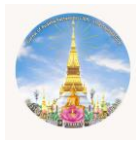
5. ความไม่ประมาท การรู้จักเห็นความสำคัญของเวลาและเร่งรัดกระทำการที่ควรทำ ช่วยพัฒนาตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

6. โยนิโสมนสิการ การคิดอย่างรอบคอบและมีระเบียบ คิดวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง ไม่มองสิ่งต่าง ๆ อย่างผิวเผิน ช่วยให้สามารถแก้ปัญหาและพึ่งพาตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต, 2546)

นอกจากนี้ มนุญ วงศ์นารี ยังระบุถึงองค์ประกอบสำคัญ 3 ประการของบุคคลที่พัฒนาตนเองและมีประสิทธิภาพ ได้แก่

1. คุณภาพ: การมีความรู้และความสามารถในการงานที่ทำ
2. คุณธรรม: การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมและยึดมั่นในจริยธรรม
3. คุณลักษณะที่น่าเลื่อมใส: มีการแสดงออกทางกาย วาจา ใจ ที่เป็นที่น่าเชื่อถือในสังคม (มนุญ วงศ์นารี, 2530: 49)

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของการพัฒนามนุษย์ประกอบด้วย 3 ด้านหลัก ได้แก่ 1) ด้านร่างกาย ซึ่งเน้นการดูแลสุขภาพและความแข็งแรงทางกาย 2) ด้านจิตใจ ซึ่งมุ่งเน้นการพัฒนาจิตสำนึก ความคิดสร้างสรรค์ และการจัดการอารมณ์ และ 3) ด้านปัญญา ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ ความสามารถในการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหา การพัฒนาครอบคลุมทั้งสามด้านนี้ช่วยให้มนุษย์เติบโตอย่างสมดุลและครบถ้วนในทุกมิติ

การพัฒนาคนุชย์นั้น มีทั้งการพัฒนาในระดับบุคคลและระดับองค์การ สิ่งที่พึงพิจารณา คือ ขอบเขต หรือ

กระบวนการในการพัฒนาคนุชย์

หลักการพัฒนาคนุชย์ในพุทธศาสนาเป็นการส่งเสริมพฤติกรรมที่ติงามผ่านการแสดงออกทางกาย จิต และปัญญา เพื่อให้บุคคลมีจิตสำนึกในการพัฒนาตนเองในด้านกาย วาจา และจิตใจอย่างสุจริต และสามารถตระหนักรู้ตนเองตามความเป็นจริงได้ เมื่อนำหลักพุทธศาตร์มาปรับใช้จนถึงที่สุด ย่อมทำให้เกิดคุณค่าของความเป็นคนุชย์ที่แท้จริง มีความรับผิดชอบต่อนตนเองและสังคม เป็นบุคคลต้นแบบที่สามารถชักนำ และเป็นแรงจูงใจให้ผู้อื่นปฏิบัติตาม สร้างประโยชน์สูงสุดคือการดับทุกข์และค้นหา มุ่งสู่ความสุขนิรันดร์ใน นิพพาน (พระนราศักดิ์ วรรณโม, 2564)

ผู้ที่พัฒนาตนเองจนประสบความสำเร็จ ชีวิตจะมีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อครอบครัว สังคม และ ประเทศชาติ ยิ่งพัฒนามากเท่าใด ยิ่งมีคุณค่าต่อสังคมและโลก ชีวิตที่ขาดการพัฒนาจะเป็นไปตามอำนาจของ กิเลส และไร้ความหมาย ดังนั้นการพัฒนาชีวิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบุคคลทุกคนที่มุ่งหวังความสุขและความ เจริญ ด้วยการพัฒนาที่สมบูรณ์ ชีวิตจะมีคุณค่าที่ประเสริฐอย่างแท้จริง (อารี วิชาชัย, 2549)

การพัฒนาคนุชย์ในพุทธศาสนา มุ่งเน้นการพัฒนาบุคคลในระดับปัจเจกชนเพื่อให้มีคุณภาพในการอยู่ ร่วมกันในสังคม การพัฒนาตนเองนั้นมีขั้นตอนและกระบวนการที่ชัดเจนตามหลักพุทธศาสนาซึ่งเรียกว่า "ภาวนา 4" ประกอบด้วย (ภาวิณี ภาพันธ์, 2561)

1.กายภาวนา การฝึกอบรมกายหรือการมีความสัมพันธ์ที่ดีกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น การ ควบคุมอินทรีย์ 6 และการใช้ชีวิตตามความเหมาะสม

2.ศีลภาวนา การฝึกอบรมศีลเพื่อความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสังคม มีสุจริตทางกาย วาจา และ ช่วยเหลือผู้อื่นโดยไม่สร้างความเดือดร้อน

3.จิตตภาวนา การฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง มีเมตตา กรุณา สมาธิ และจิตใจที่แจ่มใส สุขสงบ

4.ปัญญาภาวนา การฝึกอบรมปัญญาให้เข้าใจความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย สามารถเห็นแจ้งโลก ตามสภาวะ ทำให้จิตใจบริสุทธิ์พ้นจากทุกข์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2550)

สรุปได้ว่า กระบวนการพัฒนาคนุชย์เน้นไปที่การพัฒนาทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และปัญญา โดย มุ่งเน้นให้คนุชย์สามารถควบคุมพฤติกรรม ฝึกฝนจิตใจให้มีสมาธิ และพัฒนาปัญญาเพื่อให้มีความเข้าใจที่ ถูกต้องในชีวิต กระบวนการนี้เป็นการปรับปรุงและยกระดับคนุชย์ในด้านคุณธรรม จริยธรรม และการใช้ชีวิต อย่างมีเป้าหมาย

ความหมายของไตรสิกขา

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน นิยามคำว่า “สิกขา” ไว้ว่า หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อที่ จะต้องปฏิบัติ, ได้แก่ ศีล เรียกว่า ศีลสิกขา สมาธิ เรียกว่า จิตสิกขา และปัญญา เรียกว่า ปัญญาสิกขา รวม เรียกว่า ไตรสิกขา; การศึกษา, การเล่าเรียน, เช่น ปริยัติสิกขา ปฏิบัติสิกขา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) “สิกขา” หมายถึง ปฏิบัติที่ตั้งไว้เพื่อศึกษา คือฝึกหัดไตรทวารไปตาม ชื่อว่า สิกขา มี 3 คือ อธิศีลสิกขา สิกขา

คือศีลยัง อธิจิตสิกขา สิกขาคือจิตยัง อธิปัญญาสิกขา สิกขาปัญญายัง (สุเชวัน พลอยชุม, 2539) ไตรสิกขาเป็นทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย, กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายที่การบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน ไตรสิกขาเป็นแนวปฏิบัติในทางสายกลางที่มีใช้การปรนเปรอ ตน ด้วยความสุขและการทรมานตน มีศีลเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่แสดงออกทางกาย วาจา สมาธิเป็นปฏิปักษ์ต่อกิเลสที่กลุ้มรุมจิตและปัญญาเป็นปฏิปักษ์ต่ออนุสัยกิเลสที่แอบแนบอยู่ในจิตสามารถพัฒนาบุคคลให้เป็นพระอริยะ (พระพุทธโฆษาจารย์, 2538)

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า การศึกษาในภาษาไทยหมายถึง การศึกษาเล่าเรียน ซึ่งตรงกับคำว่า สิกขา ในพระพุทธศาสนา หมายถึง การปฏิบัติ ได้รับปริญญาคือ สันราคะ สันโทสะ สันโมหะ ผลของการปฏิบัติสิกขาเป็นอย่างนั้น การปฏิบัติอย่างนั้นก็เพื่อความรอดจากสิ่งอันไม่พึงปรารถนา สิ่งใดที่เป็นความทุกข์ ทรมาน ความยุ่งยากลำบากแก่จิตใจก็เรียกว่า อันไม่พึงปรารถนา แก้ไขด้วยการศึกษา (พุทธทาสภิกขุ, 2549)

สรุปได้ว่า ไตรสิกขาหมายถึงการฝึกฝนตนเองในพระพุทธศาสนาที่ประกอบด้วยสามส่วนหลัก ได้แก่ ศีล (การควบคุมพฤติกรรมและการรักษาระเบียบวินัย), สมาธิ (การฝึกฝนจิตให้มีสมาธิและมั่นคง), และปัญญา (การพัฒนาความเข้าใจในธรรมชาติของสิ่งต่างๆ) การปฏิบัติตามไตรสิกขาจะช่วยให้บุคคลพัฒนาตนเองทั้งทางกาย วาจา และจิตใจเพื่อเข้าสู่ความสงบสุขและปัญญาที่สมบูรณ์

ความสำคัญของไตรสิกขา

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความสำคัญของไตรสิกขาไว้พอสรุปได้ว่าไตรสิกขานี้เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติทั่ว ๆ ไป ได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่าโอวาทปติโมกข์ หรือพุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ 3 อย่าง คือ

- 1) การไม่ทำความชั่วทั้งปวง ทั้งทางกาย ทางวาจา จัดเป็น ศีล
- 2) การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม จัดอยู่ในการปฏิบัติจิตขั้นที่เรียกว่า สมาธิ
- 3) การทำจิตของตนให้ผ่องใส จัดเป็นการฝึกปฏิบัติในขั้นสูงสุดเรียกว่า ปัญญา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544) เป็นการเรียนรู้เพื่อเป็นมนุษย์ที่เต็มบริบูรณ์ เพราะได้รับการพัฒนาทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีจิตใจที่เปี่ยมด้วยปัญญา จึงเป็นอิสระหลุดพ้นจากการบีบคั้นของอำนาจกิเลสตัณหา (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต, 2546)

ความสำคัญของไตรสิกขา มีอยู่ 3 ด้าน คือ (1) ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อกำจัดกิเลสของภิกษุและบุคคลทั้งหลาย (2) ไตรสิกขาเป็นรากฐานของพระวินัย (3) ไตรสิกขาเป็นกระบวนการฝึกพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการพื้นฐานในการฝึกพฤติกรรมที่ดีของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้น (สุภาส เครือเนตร, 2541)

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรม ความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีปัญหาแก่ฝ่ายใด จัดการศึกษาทุกอย่างให้เสริมสร้างมนุษยธรรมคือ สร้างมนุษยธรรมขึ้นมาแล้วเสริมมนุษยธรรมให้ก้าวหน้าไปนับตั้งแต่ว่า ละสัญชาตญาณอย่างสัตว์แล้วก็มีความคิดเห็นอย่างมนุษย์ ก็เป็นมนุษยธรรมที่ส่งเสริม

ให้ก้าวหน้ายิ่ง ๆ ขึ้นไป ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษา ก็คือการพัฒนามนุษยธรรมให้มันมาในทิศ ทางที่ถูกต้อง คือละอหังการ มมังการ ละความเห็นแก่ตัว ก็เลสไม่อาจจะเกิด บุคคลก็จะมีสันติสุข สังคมก็จะมีสันติภาพ

องค์ประกอบของไตรสิกขา

ไตรสิกขา หมายถึง การฝึกฝนอบรมใน 3 ด้าน ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นหลักธรรมสำคัญในการพัฒนาตนเอง ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีความสัมพันธ์กันและช่วยเสริมสร้างให้บุคคลมีชีวิตที่ดี มีศีลธรรม และเป็นไปตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

ศีล (Sila) การรักษาศีล หมายถึงการฝึกฝนให้บุคคลควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้เป็นไปในทางที่ดีงาม ศีลเป็นพื้นฐานของการพัฒนาศีลธรรมในระดับบุคคลและสังคม การรักษาศีลจะช่วยให้เกิดความสงบสุขและปราศจากปัญหาในชีวิตประจำวัน

สมาธิ (Samadhi) สมาธิหมายถึงการฝึกจิตใจให้สงบและมั่นคง การปฏิบัติสมาธิทำให้จิตใจมีสมาธิ สามารถควบคุมอารมณ์ และนำไปสู่ความสงบภายใน การฝึกสมาธิเป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยในการพัฒนาปัญญา

ปัญญา (Pañña) ปัญญาคือความรู้ที่เกิดจากการพิจารณาและความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างถ่องแท้ การพัฒนาปัญญาจะช่วยให้บุคคลสามารถแก้ไขปัญหาในชีวิตได้อย่างถูกต้องและมีเหตุผล การมีปัญญาทำให้บุคคลมีความสามารถในการตัดสินใจและปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้อง

สรุปได้ว่า องค์ประกอบของไตรสิกขาประกอบด้วย 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ศีล (การฝึกฝนเพื่อควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้ถูกต้องตามหลักธรรม), สมาธิ (การฝึกฝนจิตใจให้มั่นคง มีสมาธิ ไม่วอกแวก เพื่อเสริมสร้างความสงบ), และ ปัญญา (การฝึกฝนให้เกิดความเข้าใจในสัจธรรม สามารถแก้ไขปัญหาด้วยเหตุผลและปัญญา) ทั้งสามองค์ประกอบนี้มีความสำคัญในการพัฒนาตนเองอย่างครบถ้วน ทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และความคิด

บทสรุป

การพัฒนาตนตามหลักไตรสิกขาเป็นกระบวนการที่ครอบคลุมทั้งการพัฒนาด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา โดยการฝึกฝนไตรสิกขาประกอบด้วยสามส่วนหลัก ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งแต่ละส่วนมีความสำคัญและสัมพันธ์กัน ศีลเป็นการฝึกฝนเพื่อควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจาให้ถูกต้องตามหลักศีลธรรม สมาธิเป็นการฝึกจิตใจให้มั่นคง มีสมาธิ และสามารถควบคุมอารมณ์ได้อย่างเหมาะสม ปัญญาเป็นการฝึกฝนให้เกิดความเข้าใจในความจริงของชีวิต ซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาและตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผลและถูกต้อง

การนำหลักไตรสิกขามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์มีความสำคัญในสังคมปัจจุบันที่เผชิญกับปัญหาทางจริยธรรมและสังคมที่เพิ่มขึ้น การพัฒนาศีลจะช่วยสร้างวินัยในตนเองและลดการกระทำที่เป็นภัยต่อผู้อื่น การฝึกสมาธิจะช่วยเสริมสร้างความสงบทางจิตใจ ลดความเครียด และเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน

และการใช้ชีวิต ขณะที่ปัญญาจะช่วยให้มนุษย์สามารถเผชิญปัญหาและความท้าทายต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยเหตุนี้ การฝึกฝนไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์อย่างรอบด้านและยั่งยืน

สรุปได้ว่า การพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาคุณธรรมและความสามารถของมนุษย์ การบูรณาการการฝึกฝนด้านศีล สมาธิ และปัญญาช่วยเสริมสร้างบุคลิกภาพที่ดี ความสงบทางจิตใจ และความสามารถในการแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ การนำหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาตนเองและสังคมจะเป็นแนวทางที่ช่วยให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณค่าและสร้างสรรค์ การพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขาไม่ได้จำกัดอยู่ในระดับปัจเจกบุคคลเท่านั้น แต่ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในระดับองค์กรเพื่อเสริมสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีคุณธรรม เช่น การส่งเสริมสมาธิผ่านการจัดกิจกรรม

องค์ความรู้ใหม่

การพัฒนามนุษย์เป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างสังคมที่เข้มแข็งและยั่งยืน ในพระพุทธศาสนา หลักไตรสิกขาประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นหลักการฝึกฝนทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เป็นแนวทางที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนามนุษย์ในทุกมิติ ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาตนเองหรือการพัฒนาสังคม บทความนี้นำเสนอโมเดลการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา เพื่อให้เห็นถึงขั้นตอนและวิธีการประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง

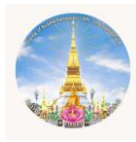
1. ศีล: การพัฒนาพฤติกรรม (Moral Development) ศีลช่วยในการควบคุมพฤติกรรมทางกายและวาจา
2. สมาธิ: การพัฒนาจิตใจ (Mental Development) สมาธิช่วยในการฝึกฝนจิตใจให้มั่นคงและสงบ การฝึกสมาธิช่วยให้บุคคลสามารถควบคุม
3. ปัญญา: การพัฒนาปัญญา (Intellectual Development) ปัญญาช่วยในการพัฒนาความสามารถในการคิดวิเคราะห์และการแก้ไขปัญหา

โมเดลการพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา

1. ศีล พื้นฐานของการอยู่ร่วมกัน พฤติกรรมที่ดี วินัยในตนเอง ความรับผิดชอบต่อสังคม
2. สมาธิ การพัฒนาจิตใจ สติและสมาธิ อารมณ์มั่นคง ประสิทธิภาพในการทำงาน
3. ปัญญา ปัญญาเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม ความคิดเชิงวิพากษ์ การเรียนรู้ตลอดชีวิต การตัดสินใจเชิงคุณธรรม

การนำไปใช้ในชีวิตจริง

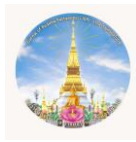
1. บุคคล: ใช้หลักไตรสิกขาเป็นแนวทางพัฒนาตนเองให้มีศีล สมาธิ และปัญญา
2. องค์กร/สังคม: สร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีจริยธรรม ความมีสมาธิ และการพัฒนานวัตกรรม
3. การศึกษา: ออกแบบหลักสูตรที่เน้นคุณธรรม การฝึกสมาธิ และการคิดเชิงสร้างสรรค์

ภาพที่ 1 การพัฒนามนุษย์ตามหลักไตรสิกขา

เอกสารอ้างอิง

- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2550). ศัพทวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เสียงเชียง.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2539) ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง. พิมพ์ครั้งที่ 30. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม.

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2541). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2546). *รุ่งอรุณของการศึกษา เบิกฟ้าแห่งการพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). (2544). *พุทธธรรม (ฉบับเดิม)*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2540). *การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด..
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2550) *การพัฒนาที่ยั่งยืน*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระพุทโธชาจารย์. (2538). *วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต). (2546). *ทิศทางการศึกษาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระนราศักดิ์ วรธมโม. (2564). *พุทธจริยศาสตร์ในการพัฒนามนุษย์. วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*, 8(2), 27.
- พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปัญโญ). (2549). *การศึกษาสมบูรณ์แบบ: คือวงกลมที่คุ้มครองโลกถึงที่สุด*. กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์.
- พุทธทาสภิกขุ. (2531). *การเมืองคือธรรมะ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อรุณวิทยา.
- พุทธทาสภิกขุ. (ม.ป.ป.). *การทำงานคือการปฏิบัติธรรม*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม.
- มนูญ วงศ์นารี (2530). *การค้นพบเพื่อพัฒนาตนเอง ในยุคศาสตร์การพัฒนาดตนเองเพื่อเป็นข้าราชการที่มีประสิทธิภาพ รุ่นที่ 4*. สงขลา: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ภาวิณี ภาพันธ์. (2561). *การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ตามหลักจักร 4. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ภาวิณี ภาพันธ์. (2561). *การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ตามหลักจักร 4. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต* มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อารี วิชาชัย. (2549). *พุทธธรรมกับชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุเชวัน พลอยชุม. (2539). *สารานุกรมพระพุทธศาสนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุภาส เครือเนตร. (2541). *ปฏิรูปการศึกษามหาวิทยาลัยศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.